

Czy moje ciało ucieleśnia poznanie?

Uwagi wstępne do prac Natiki Newton i Frederique de Vignemont oraz
Claire Petitmengin

Przemysław Nowakowski

Zakład Kognitywistyki i Epistemologii

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Abstract:

The works published in this section address the question of embodied cognition in an inspiring manner. In her article written ten years ago, Natika Newton deals with the notion of the relation between mental representation and embodiment. Frederique de Vignemont in his text written five years prior begins a strictly philosophical debate regarding the sense of ownership of one's own body. Claire Petitmengin's article is a kind of counterpoint to the previous texts. She attempts to explain and demonstrate the profound dimension of experience which she characterizes as affective, transmodal and gestural.

Keywords: *body, cognition, embodiment, gestural, mental representation, practice of experience, sense of ownership, transmodal.*

Abstrakt:

Prezentowane w tym dziale prace inspirująco podejmują zagadnienie ucieleśnienia poznania. Natika Newton w napisanym przeszło 10 lat temu artykule stawia problem relacji pomiędzy reprezentacjami mentalnymi a ucieleśnieniem. Frederique de Vignemont w swoim tekście sprzed pięciu lat rozpoczyna stricte filozoficzną debatę o poczuciu własności swojego ciała. Natomiast pewnym kontrapunktem do prac obu tych autorek może być artykuł Claire Petitmengin, starającej się wyeksplikować i uczynić jawnym głęboki wymiar doświadczenia, który charakteryzuje jako afektywny, transmodalny i gestowy.

Słowa kluczowe: *ciało, gestowy, poczucie własności, poznanie, reprezentacje mentalne, transmodalny, ucieleśnienie.*

Wprowadzenie. Dwa ucieleśnienia

Dwuznaczność *ucieleśnienia* (patrz: Nowakowski 2012) we współczesnej literaturze filozoficzno-kognitywistycznej pozostaje niemal zupełnie nierozpoznana. Ucieleśnione – to odniesione do ciała i z ciałem związane, jednak ucieleśnione to również skonkretyzowane, zrealizowanie pewnej idei, pomysłu, planu.

Ta nieskonsumowana współcześnie dwuznaczność wydaje się wyjątkowo inspirująca i obiecująca: kieruje naszą uwagę na konkretne indywiduum realizujące poznanie, indywidualny i cielesny podmiot. Skoncentrowanie na indywidualnym podmiocie poznającym można podzielić na jego (1) indywidualny sposób poznawania oraz jego (2) poznanie samego siebie. Tutaj odniesiemy się do (2).

Ucieleśnione poznanie to poznanie realizowane przez ciało. Nie tylko do ciała odniesione czy z nim związane. Kartezjańska *res cogitans* jest bez wątpienia z ciałem związana (szczególnie interesujące są uwagi dotyczące tej kwestii, które znajdują się w *VI Medytacji*), jednak to nie wystarcza, by kartezjanizm¹ uznać za wersję koncepcji ucieleśnionego umysłu. Poznanie, by było ucieleśnione, nie może być wyłącznie związane z ciałem, ale również *w ciełe i przez ciało* realizowane. Innymi słowy: pewne kompetencje i funkcje cielesne mają być realizatorami procesów poznawczych.

Jednak czy ciało poznające jest ciałem anonimowym? A poza tym: jaki związek zachodzi między poznaniem własnego ciała a ciałem poznającym?

¹ W tej krótkim wprowadzeniu kartezjanizm – w istocie, w wielu aspektach nadal bardzo inspirujący – stał się jedynie ofiarą długości tego tekstu. Natomiast warto tu dla przykładu podać różne koncepcje, które choć wiążą poznanie z ciałem, jednocześnie nie wiążą wyjaśnienia poznania z posiadaniem adekwatnej koncepcji ciała.

Wydaje się zasadne twierdzić, że poznanie ucieleśnione to poznanie realizowane przez konkretne indywiduum cielesne – dotyczy to zarówno poznania świata, jak i poznania samego siebie jako cielesnego. Przedstawiane w tym dziale prace – jak można sądzić – omawiają dwie strony tego poznania. Z jednej strony jest to poznanie własnego ciała: samoświadomość cielesna w pracy de Vignemont (2007/2012), z drugiej – poznanie cielesne: ucieleśnione poznanie w pracy Newton (2003/2012).

Szczególnym kontrapunktem do tego zestawu jest praca, która na pierwszy rzut oka wydaje się mocno odmienna, nieomal pozostająca w introwertycznym odwróceniu. A jednak doświetla ona ten sam problem. Artykuł Claire Petitmengin, choć dotyczy pewnego przedrefleksyjnego wymiaru naszych czynności intelektualnych, ukazuje jednak głęboko cielesną naturę tego wymiaru.

Inne tropy w literaturze

Z jednej strony powstają liczne badania dotyczące samego ciała: od poziomu neurofizjologicznego po reprezentacje o charakterze leksykalnym. Pojawiają się kolejne numery specjalne czasopism poświęcone świadomości, jak reprezentacjom ciała (*Neuropsychologia* (48(3) 2010), *Consciousness and Cognition* (16(3) 2007), *Experimental Brain Research* (204(3) 2010), *Cognitive Neuroscience* (2(3-4) 2011) i wiele innych).

Pojawiają się kolejne studia kliniczne dotyczące pacjentów z zaburzeniami reprezentacji ciała i doświadczania ciała.

Z drugiej strony – cały czas rozwijane są koncepcje czy to ucieleśnionego poznania, czy to ucieleśnionego umysłu. Wskazuje się rolę systemu motorycznego w percepcji, w rozumieniu intencji czy w rozumieniu języka. Wskazuje się rolę morfologii ciała w kontroli działania. Opisuje się rolę obszarów somatosensorycznych w postrzeganiu dotyku czy bólu u innych. Omawia się rolę obszarów sensomotorycznych w przetwarzaniu informacji pojęciowej i tak dalej.

To, czego brakuje, to odpowiedzi – nawet wstępnej – co owa tak rozległa wiedza o ciele, jego świadomości czy reprezentowaniu mówi nam o ucieleśnieniu poznania? Jeżeli nic – to czemu to poznanie nazywać ucieleśnionym?

Wprowadzony powyżej sposób patrzenia na ucieleśnienie poznania powoli pojawia się w filozofii i kognitywistyce. Warto wymienić tutaj wydany ostatnio specjalny tom *Review of Philosophy and Psychology* zatytułowany: *The Body Represented/Embodied Representation*, zredagowany przez de Vignemont i Adriana Alsmitha (2012). Zbiór ten jest pierwszą próbą przedstawienia *explicite* relacji i związków pomiędzy ucieleśnieniem reprezentacji a reprezentacjami ciała. Czyli, stawiając kwestię bardziej ogólnie, pomiędzy poznaniem ciała (samoświadomości cielesnej) a ciałem poznającym (ucieleśnionym poznaniem). Bardziej bezpośrednio tymi kwestiami zajmuje się Mark Rowlands (2011), rozważając rolę podmiotu w poznaniu w kontekście – upraszczając – poznania ucieleśnionego (tak zwany problem własności) (tamże: 135-162).

Powodem, dla którego warto zapoznać się z zestawionymi w tym dziale tekstami, jest – jak sądzę – potrzeba dalszego tropienia związków pomiędzy dwoma powyżej wspomnianymi a niedostatecznie omówionymi, przenikającymi się obszarami badań.

Zestawione prace

Wcześniejsza praca autorstwa Newton (2003/2012) podejmuje kwestię reprezentacji mentalnej w kontekście źródłowo *antyreprezentacyjnych* (szczególnie w czasie powstania wspomnianego artykułu). Tak w tym tekście, jak i w komentarzach z *Behavioral and Brain Sciences* (2004), Newton argumentuje za koncepcją reprezentacji jako rodzaju aktywności: nie tyle mamy do czynienia z reprezentacjami, co procesem reprezentowania².

Koncepcja ta jest pewną wersją koncepcji symulacyjnej czy też emulacyjnej, reprezentowanie charakteryzuje się w tym ujęciu pewną izomorfia funkcjonalną, **R** jest reprezentacją **O** wtw **R** pełni izomorficzną rolę w systemie reprezentującym **SR**, co **O** w systemie reprezentowanym **SM**. I choć jest to koncepcja reprezentacyjna, Newton mianuje ją enaktywistyczną.

² Co również doprowadziło Newton do zwrócenia uwagi na zbieżności pomiędzy czasem działania a ciałem czynności mentalnych (Newton 2006: 195-196).

De Vignemont (2007/2012) podejmuje się pojęciowej analizy podstawowych mechanizmów *poczucia własności swojego ciała*. Dokładniej: podejmuje się określenia tego, jak to się dzieje, że swoje ciała odczuwamy jako własne³. Ostatecznie wiąże to zjawisko z treścią przestrzenną wrażeń cielesnych, która ma swoje korzenie w multimodalnej i przestrzennej reprezentacji ciała – w schemacie ciała. Schemat ten, jak się przyjmuje, odpowiada za koordynowanie płynnego wykonywania działań cielesnych. Tak więc podobnie jak i u Newton, działanie (to, co odpowiada za działanie) stanowi tu ważny komponent, w tym ujęciu odpowiadający za poczucie własności.

Natomiast trzeci, odmienny od pozostałych w tym dziale prac, artykuł Petitmengin (2010/2012) to bardzo interesujące studium naszego pierwszoosobowego doświadczenia, doświadczenia wyłaniania się myśli. Petitmengin twierdzi, że wszystkim naszym stanom mentalnym towarzyszy prerefleksyjne doświadczenie, nieokreślone i jednocześnie bardzo intensywne. Doświadczenie to ma charakter afektywny, transmodalny i gestowy. I jak się okazuje, opis źródeł naszych myśli jest zarazem opisem ucieleśnienia tych myśli. Ucieleśnienia w bardzo pierwotnych warstwach jeszcze nie rozdzielonej fuzji tego, co zmysłowe, ruchowe i emocjonalne, które nadaje naszemu doświadczeniu tak cielesny, jak i indywidualny charakter.

Podsumowując

Na koniec zaznaczmy: prezentowane tu teksty nie są ostatnim głosem wspomnianych autorek. Newton napisała swoją pracę przeszło dziesięć lat temu, od tego czasu wydała liczne artykuły, jak również książkę z Ralphem Ellisem (2010). Frederique de Vignemont cały czas rozwija swoją koncepcję poczucia własności w odniesieniu do własnego ciała (patrz: de Vignemont 2011a i 2011b).

Jednak aby zbliżyć się do zrozumienia tych kwestii, warto zapoznać się z tymi pracami począwszy od pierwszych, od prac, które tak jak praca Newton stawiały problem relacji pomiędzy reprezentacjami mentalnymi a ucieleśnieniem (jako prekursora można tu wskazać Clarka 1997), czy też tak jak tak jak praca de Vignemont rozpoczęły *stricte* filozoficzną debatę o poczuciu własności swojego ciała (tu prekursorami byli między innymi: Martin 1995 i Gallagher 2000). I o ile – niestety – Newton nie rozwijała dalej swojej propozycji, o tyle – jak już wspomniałem – de Vignemont stoi w pierwszej linii frontu badań nad świadomością własnego ciała i jego rolą w poznaniu. Natomiast Petitmengin kontynuuje badania nad pierwszoosobowym doświadczeniem i jego kolejnymi aspektami (patrz: Petitmengin, Navarro i Le Van Quen 2007, Petitmengin i Bitbol 2009, Petitmengin 2011).

³ De Vignemont przyjmuje, że odczuwamy ową własność, czyli przyjmuje stanowisko inflacyjne w kwestii poczucia własności (w tej kwestii warto sprawdzić: de Vignemont 2011a).

Literatura:

- Clark, A. 1997. *Being There: Putting Brain, Body and World Together Again*. MIT Press, Bradford Books.
- Nowakowski, P. 2012. *O roli przestrzeni ciała w ucieleśnieniu poznania. W poszukiwaniu kognitywnej koncepcji ciała*. Manuskrypt.
- de Vignemont, F. 2007/2012. Habeas Corpus: O poczuciu własności swojego ciała. Tłum. P. Gładziejewski i P. Nowakowski, *AVANT*, T/2012 (niniejszy numer).
- de Vignemont, F. 2011a. Embodiment, ownership and disownership. *Consciousness and Cognition*, 20(1): 81-93.
- de Vignemont, F. 2011b. A self for the body. *Metaphilosophy*, 42(3): 230-247.
- Ellis, R.D. i Newton, N. 2010. Open Court.
- Gallagher, S. 2000. Philosophical conceptions of the self: implications for cognitive science. *Trends in Cognitive Science*, 4(1): 14-21.
- Martin, M.G.F. 1995. Bodily awareness: a sense of ownership. J.L. Bermúdez, A. Marcel i N. Eilan, red. *The Body and the Self*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Newton, N. 2003/2012. Problem reprezentacji w teoriach poznania ucieleśnionego. Tłum. B. Świątczak. *AVANT*, T/2012 (niniejszy numer).
- Newton, N. 2004. The art of representation: Support for an enactive approach. *Behavioral and Brain Sciences*, 27: 411.
- Newton, N. 2006. Review: How the body shapes the mind. *Journal of Consciousness Studies*, 13 (1-2): 190-197.
- Petitmengin, C., Navarro, V. i Quyen, M. Le Van. 2007. Anticipating seizure: Pre-reflective experience at the center of neuro-phenomenology. *Consciousness and Cognition*, 16 (2007): 746-764.
- Petitmengin, C. i Bitbol, M. 2009. The Validity of First-Person Descriptions as Authenticity and Coherence. *Journal of Consciousness Studies*, 16 (2009), 10-12: 363-404.
- Petitmengin, C. 2011. Describing the experience of describing? The blind spot of introspection. *Journal of Consciousness Studies*, 18 (2011), n° 1: 44-62.
- Rowlands, M. 2010. *The New Science of the Mind: From Extended Mind to Embodied Phenomenology*. MIT Press.

Natika Newton jest filozofką pracującą w Nassau Community College (USA). Jej zainteresowania oscylują wokół problemów intencjonalności, świadomości, rozumienia, reprezentacji mentalnych, emocji i ucieleśnienia. Jest autorką wielu artykułów z zakresu filozofii umysłu. Opublikowała również samodzielną książkę *Foundations of Understanding* (1996), a wspólnie z Ralphem Ellisem (2010) – *How the Mind Uses the Brain (to Move the Body and Image the Universe)*. Jest również redaktorką tomów dotyczących emocji i świadomości.

Frederique de Vignemont jest filozofką i kognitywistką, autorką i współautorką wielu tekstów tak teoretycznych, jak i eksperymentalnych (co należy zaznaczyć), podejmujących głównie problematykę świadomości i reprezentacji własnego ciała oraz problem poznania innych umysłów. Publikowała między innymi z Utą Frith, Alvinem Goldmanem, Patrickiem Haggardem, Pierrem Jacobem, Marcem Jeannerodem. Aktualnie pracuje nad monografią zatytułowaną: *Mind the Body*.

Clarie Petitmengin jest filozofką, profesorem w l'Institut Télécom (TEM) w Paryżu, pracuje w Centre de Recherche en Epistémologie Appliquée (Ecole Polytechnique/CNRS) również w Paryżu. Jest autorką dwóch książek: *L'expérience intuitive* (2001. Paris: L'Harmattan) oraz *Le chemin du milieu. Introduction à la vacuité dans la pensée bouddhiste indienne* (2007. Paris: Dervy), a także autorką (i współautorką) ponad dwudziestu artykułów naukowych. Jej działalność naukowa obejmuje neurofenomenologiczne badania świadomości oraz terapeutyczne i edukacyjne aplikacje wiedzy uzyskanej w toku tych dociekań.